

REGIONAL DISPARITIES IN THE ECONOMIC AND SOCIO- DEMOGRAPHIC DEVELOPMENT OF CROATIA

REGIONALNE NEJEDNAKOSTI U GOSPODARSKOM I SOCIO- DEMOGRAFSKOM RAZVOJU HRVATSKE

PODGORELEC, Sonja & KLEMPIC BOGADI, Sanja

Abstract: *The paper analyzes socio-demographic and economic indicators of development disparities of Croatian counties, focusing on migration. The transition from central-planned to market economy as well as the war and economic crisis world wide have deepened regional disparities and reinforced the dominant role of Zagreb. Hence we can still speak of City of Zagreb as a core region and of coastal counties, primarily Istra and Primorsko-Goranska county, as secondary cores, while the majority of Croatian Pannonian counties belong to the less developed, peripheral regions.*

Key words: *Croatia, counties, population, migration, economy*

Sažetak: *Rad se bavi analizom socio-demografskih i gospodarskih pokazatelja razvojnih nejednakosti hrvatskih županija s naglaskom na migraciju. Prijelaz iz centralnoplanskog u tržišno gospodarstvo, rat i ekonomska kriza svjetskih razmjera produbili su regionalne razlike i pojačali dominantnu ulogu Zagreba, pa i dalje možemo govoriti o Gradu Zagrebu kao regiji jezgre, priobalnim županijama, prvenstveno Istarskoj i Primorsko-goranskoj kao sekundarnim jezgrama, dok većina županija panonske Hrvatske pripada slabije razvijenim, perifernim područjima.*

Ključne riječi: *Hrvatska, županije, stanovništvo, migracija, gospodarstvo*

Authors' data: Sonja, Podgorelec, dr. sc., viša znanstvena suradnica, Institut za migracije i narodnosti, Trg Stjepana Radića 3, Zagreb, spodgorelec@inet.hr; Sanja, Klempic Bogadi, dr. sc., znanstvena suradnica, Institut za migracije i narodnosti, Trg Stjepana Radića 3, Zagreb, sanja.klempic@imin.hr

1. Uvod

Lokalni i regionalni razvoj ovisni su, kako potvrđuju razna istraživanja [1], o kontekstu koji je izravna posljedica društvenih procesa u geografski različitim prostorima. Hrvatska se nakon osamostaljivanja i promjene društveno-političkog sustava 1990. nastavila razvijati neravnomjerno, naslijedivši određene gospodarske elemente (ne)razvijenosti pojedinih geografskih ili gospodarskih cjelina, koje su, prema novom administrativnom ustroju, postale županije. Pritom mislimo na neravnotežu u društveno-gospodarskom razvoju, stupnju depopulacije, razvijenosti temeljne i poslovne infrastrukture, razinama financijskog kapitala te izloženosti pojedinih dijelova zemlje ratnim djelovanjima i ratnim razaranjima. Netransparentna privatizacija i posljedice rata 1990-ih produbili su dotadašnje razlike u gospodarskom razvoju hrvatskih regija.

Analiza regionalnog razvoja neke zemlje zahtijeva multidisciplinarni pristup problemu. Stoga ćemo u ovom radu nejednakosti razvoja hrvatskih regija u posljednjih šezdesetak godina, s naglaskom na posljednjih dvadesetak godina, razmatrati rabeći metode demografije, geografije i sociologije, usmjerujući pozornost na višestruko definiranu varijablu migracija. Migracija je svaka promjena mjesta stalnog boravka (prebivališta) neovisno o tome je li riječ o preseljenju trajne ili privremene naravi, na manju ili veću udaljenost, unutar ili preko državnih i administrativnih granica. Uz metodološke prednosti multidisciplinarnog pristupa, analizu regionalnih nejednakosti Hrvatske temeljit ćemo isključivo na teorijskim izvorima i dostupnim sekundarnim podacima odnosno pokazateljima Državnog zavoda za statistiku.

Cilj je rada analizirati osnovne demografske i gospodarske pokazatelje razvoja/zaostajanja pojedinih regija Hrvatske, pri čemu će nam prostorna jedinica analize biti županija, a tek ćemo neke pokazatelje iskazati i na razini triju statističkih regija. Zašto na razini županija? Premda je Hrvatska podijeljena na tri regije (NUTS 2) – Sjeverozapadna Hrvatska (Grad Zagreb, Koprivničko-križevačka, Krapinsko-zagorska, Međimurska, Varaždinska i Zagrebačka županija), Središnja i Istočna (Panonska) Hrvatska (Bjelovarsko-bilogorska, Brodsko-posavska, Karlovačka, Osječko-baranjska, Požeško-slavonska, Sisačko-moslavačka, Virovitičko-podravska i Vukovarsko-srijemska županija) i Jadranska Hrvatska (Dubrovačko-neretvanska, Istarska, Ličko-senjska, Primorsko-goranska, Splitsko-dalmatinska, Šibensko-kninska i Zadarska županija), kako ih navode u *Strategiji razvoja Hrvatske*, radi se isključivo o statističkim regijama ili statistički „spojenim“ županijama. Naime pojam regije sadržava različita značenja – ekonomski aspekt pojma, povijesni, politički, ali i kulturološki odnosno društveni, a definira se kao „područje koje ima specifične karakteristike koje omogućuju da ga se percipira kao zasebnu i koherentnu cjelinu te na kojemu postoje političke odnosno upravne institucije različite od takvih institucija na lokalnoj, tj. nacionalnoj razini“. [2] Stanovništvo se mora moći poistovjetiti s regijom u kojoj živi, odnosno nužan je doživljaj regionalne pripadnosti ili postojanje regionalnog identiteta. Nijedan od navedenih zahtjeva – koherentnost cjeline, specifične upravne institucije ili regionalni identitet – ne postoji na razini tako određenih statističkih regija Hrvatske.

Među najvažnijim radovima iz područja analize regionalnog razvoja Hrvatske, kojima ćemo se koristiti pri analizi dalje u radu, studije su I. Turčića (1997, 2000) *Narodni dohodak u Republici Hrvatskoj i Dugoročne tendencije kretanja stanovništva županija u Republici Hrvatskoj*. U prvoj studiji autor prikazuje kretanje narodnog dohotka i promjene gospodarske strukture županija od 1962. do 1990. [3] Druga studija bavi se demografskim razvitkom hrvatskih županija od 1961. do 1990., iako je dan i pregled za ranije razdoblje, 1900. – 1931. [4]

M. Sić (2003) na temelju triju skupina pokazatelja, demografskog razvoja, ekonomske razvijenosti i stupnja opskrbljenosti stanovništva, analizira regionalne disparitete u prostornoj strukturi Hrvatske [5]. Grad Zagreb i Zagrebačku županiju navodi kao izrazitu regiju jezgre, Split, Rijeka i Osijek formiraju regije sekundarnih jezgri, a nasuprot njima nalaze se prostrana nerazvijena i periferna područja. Prostor južno od Karlovca i Siska te sjeverno od Zadra i Šibenika najveće je kompaktno nerazvijeno područje u Hrvatskoj. U radu ćemo ustanoviti ima li promjena desetljeće poslije.

U mjeri u kojoj je udžbenik *Hrvatski gospodarski razvoj* (2003) jedna od najobuhvatnijih i najpreglednijih analiza suvremenog ekonomskog razvoja Hrvatske [6] *The Handbook of Local and Regional Development* (2011) kompleksan je pregled najvažnijih teorija, procesa i razlika u regionalnom razvoju različitih zemalja. [1]

2. Nejednakosti u socio-demografskom razvoju Hrvatske

Već između dva svjetska rata u Hrvatskoj su došle do izražaja regionalne nejednakosti, uzrokovane specifičnim prirodno-geografskim uvjetima koji su, uz povijesno-geografske procese, značajno utjecali na naseljenost i prostorne razlike u društveno-gospodarskom razvoju. Nakon Drugoga svjetskog rata dispariteti u razvijenosti Hrvatske još su se pojačali, čemu je značajno pridonio nesklad u obujmu industrijske i poljoprivredne proizvodnje. Do tada agrarna zemlja ubrzano se industrijalizira, što rezultira naglim ekonomskim razvojem i strukturnim promjenama, ali i dramatičnim promjenama u društvenom životu. Pojačani proces polariziranog razvoja od 1950-ih usmjerava koncentraciju ekonomskih aktivnosti, radnih mjesta, kapitala i stanovništva u gradove te pokreće razne oblike migracija, isprva unutar zemlje, a potom i u inozemstvo.

Gradovi kao polovi i nositelji društveno-gospodarskog razvoja u svojim regijama demografski su progresivna područja, dok je ruris prostor populacijskoga pražnjenja i starenja. Zanemarivanje poljoprivrede kao gospodarske grane, neuspjeli pokušaj kolektivizacije i usitnjavanje posjeda pridonijeli su slabljenju interesa za tom djelatnošću te stvaranju velikog viška radne snage, koji se postupno prelijevao iz sela u gradove. Iz sela je odlazilo uglavnom fizički najvitalnije stanovništvo, što se negativno odrazilo na ukupni broj seoskog stanovništva, ali i na smanjenje fertilnih grupa i rodnosti te na demografsko starenje. Selo se napušta zbog nemogućnosti ostvarenja prihoda, ali i zbog nedostatka različitih sadržaja i usluga, ograničenih mogućnosti školovanja, privlačnosti gradskog načina života, postojanja društvene stambene izgradnje u gradovima i sl. Promatrajući procese 1960-ih i 1970-ih na

cjelokupnom teritoriju Hrvatske, uočava se da je težište naseljenosti i gospodarskog razvoja u potpunosti pomaknuto u gradove te na obalna područja uslijed litoralizacije. Razvoj turizma i drugih uslužnih djelatnosti na obalnim prostorima potaknuli su preseljavanje iz zaleđa i s otoka prema obalnim središtima koja demografski i ekonomski ubrzano jačaju, što će dovesti do velikih socio-ekonomskih promjena i transformacije ovoga prostora. Uz Zagreb kao glavni grad, po značenju u priobalnom području izdvajaju se Rijeka i Split kao nositelji demografskog i gospodarskog razvoja. Ukupni porast stanovništva gradova većim je dijelom rezultat doseljavanja seoskog stanovništva, što se kratkoročno pozitivno odrazilo na prirodno kretanje, ali po dolasku u grad oni relativno brzo usvajaju "gradski obrazac" reprodukcije (najčešće jedno do dvoje djece). Od 1961. do 1981. migracijski saldo gradskog stanovništva Hrvatske iznosio je 502.711 i u tom je razdoblju doseljavanje činilo čak 61,3% u ukupnom porastu gradskog broja stanovništva. [7] Nakon vrhunca ruralnog egzodusa 1960-ih i 1970-ih, koji je završavao u gradovima ili u europskim i prekomorskim zemljama, uslijedilo je razdoblje znatno slabijih migracijskih kretanja unutar zemlje 1980-ih zbog ekonomske krize i smanjenih mogućnosti zapošljavanja u gradovima. Zbog smanjene imigracije i prirodnog prirasta veliki su hrvatski gradovi već od 1980-ih bilježili usporavanje rasta stanovništva, a od 1990-ih uslijedila je populacijska regresija. No u 1990-ima će zbog ratnih zbivanja i gospodarske krize ponovno doći do značajnih migracijskih kretanja, koja će u početku biti privremenog karaktera, ali će se djelomice pretvoriti i u trajna jer se dio prognanika iz Hrvatske i izbjeglica iz Bosne i Hercegovine nije po završetku rata vratio u svoje domove. Iako ćemo za potrebe ovoga rada analizu demografskih promjena provesti na razini županija, potrebno je napomenuti da su i unutar tih prostornih cjelina prisutne znatne razlike u demografskim procesima i strukturama, te gustoći naseljenosti tijekom cijelog analiziranog razdoblja.

Početak 21. stoljeća Hrvatsku u cjelini, kao i većinu njenih županija obilježavaju nepovoljni demografski trendovi i procesi, prije svih depopulacija i starenje stanovništva, koji značajno utječu na društveni i gospodarski razvoj. Stanovništvo Hrvatske u svim je međupopisnim razdobljima od 1948. do 1991., kao i regije Jadranska i Sjeverozapadna Hrvatska bilježilo porast stanovništva. Panonska Hrvatska već je u razdoblju 1971. – 1981. zabilježila demografsku regresiju, slijedi stagnacija od 1981. do 1991., da bi od 1991. do 2011. postala regija s najvećim smanjenjem ukupnog stanovništva. Razloge možemo pronaći u činjenici da je to uglavnom ruralno-poljoprivredni prostor iz kojeg je bilo vrlo intenzivno odseljavanje, čije su posljedice vidljive već 1980-ih, ali to je i prostor koji je dijelom bio okupiran i dijelom izložen ratnim djelovanjima u ratu 1991. – 1995., što ga je demografski i gospodarski devastiralo i razvojno znatno onemogućilo. Od 1948. do 2011. najveći porast stanovništva zabilježila je Sjeverozapadna Hrvatska (38,4%), i to zahvaljujući Gradu Zagrebu, koji je imao porast od 122,4%. Slijedi Jadranska regija s 16,8%, čemu značajno pridonose Primorsko-goranska i Splitsko-dalmatinska županija zahvaljujući dinamičnom rastu svojih gradskih centara Splita i Rijeke. Na razini županija najnepovoljnija je situacija u Ličko-senjskoj (indeks 2011./1948. 39,0), koja je jedina, uz Krapinsko-zagorsku (indeks 2011./1948. 73,3), u svim promatranim razdobljima bilježila pad stanovništva. U posljednjem međupopisnom razdoblju

2001. – 2011. Sjeverozapadna i Jadranska Hrvatska zabilježile su mali pad broja stanovnika, gotovo stagnaciju, dok je Panonska Hrvatska izgubila otprilike desetinu stanovništva s početka stoljeća, što govori o odmaklosti negativnih demografskih trendova. U Jadranskoj regiji samo Zadarska (5,2%) i Istarska županija (1%), a u Sjeverozapadnoj Grad Zagreb (1,8%) i Zagrebačka županija (2,6%) područja su demografske progresije. U istom razdoblju sve županije osim Splitsko-dalmatinske (0,9‰) i Dubrovačko-neretvanske (0,5‰) bilježe veći broj umrlih nego rođenih, što ukazuje na nastavak nepovoljnih trendova bioreprodukcije. Pozitivno prirodno kretanje u te dvije županije vjerojatno je generirano fiktivnim prijavljivanjem dvojnih državljana Bosne i Hercegovine, posebice u pograničnim područjima. Najnepovoljniju bioreproduktivnu situaciju bilježe Ličko-senjska (-8,2‰) i Karlovačka županija (-7‰). Čak u četrnaest županija došlo je do pada ukupnog broja stanovnika zbog negativne prirodne, ali i migracijske dinamike. U tom razdoblju migracijski najatraktivnije bile su Zadarska županija s relativnim migracijskim saldom od 5,3%, Istarska s 3,0%, Zagrebačka s 3,6%, Ličko-senjska s 3,1%, Grad Zagreb s 2,5% i Primorsko-goranska s 0,3%. U Zadarskoj i Ličko-senjskoj županiji riječ je o dijelu stanovništva koje se vratilo nakon završetka Domovinskog rata i obnove, pa taj oblik „neregularnih“ migracija ne možemo tumačiti gospodarskim razvojem.

Stanovništvo je jedan od najvažnijih resursa za razvoj određene regije, stoga je neravnomjeran razmještaj unutar države s velikim razlikama u koncentraciji stanovništva bitna prepreka za ravnomjerniji regionalni razvoj. Prema prvim rezultatima popisa 2011., u Hrvatskoj je živjelo 4.290.612 stanovnika na površini od 56.594 km², što daje prosječnu gustoću naseljenosti od 75,8 st./km². No čak trinaest županija ima manju gustoću od nacionalnog prosjeka. Neravnomjerni razmještaj stanovništva očituje se već i na razini triju velikih regija, pa tako na području Sjeverozapadne Hrvatske, koja obuhvaća svega 15% površine države (8669 km²), živi 1.649.623 stanovnika ili 38,5%, što daje gustoću naseljenosti od 190,3 st./km². Unutar te regije velike su prostorne razlike, pa je tako Grad Zagreb prostor najgušće naseljenosti s 1236,9 st./km², a Koprivničko-križevačka županija najslabije sa 66,1 st./km². Ostale dvije regije, Panonska (52,9 st./km²) i Jadranska Hrvatska (57,2 st./km²), imaju gustoću naseljenosti znatno ispod prosjeka Hrvatske. Prema prvim rezultatima popisa 2011., u Panonskoj Hrvatskoj, koja ima površinu od 23.220 km², što čini 41% hrvatskog teritorija, živi 1.227.661 ili 28,6% stanovništva Hrvatske, a u Jadranskoj na površini od 24.705 km² (43,7% ukupne površine Hrvatske) živi 1.413.328 ili 32,9%. Osim velikih razlika u naseljenosti između regija/županija, velike su i unutarregionalne razlike, primjerice između obale, na kojoj je koncentrirana većina stanovništva primorskih županija, te otoka i zaleđa, koji su znatno slabije naseljeni i područja su demografske i gospodarske periferije. Najmanju gustoću naseljenosti imaju krške regije Kordun (14,4 st./km²), Gorski kotar (18 st./km²) i Lika (8,4 st./km²), koje su značajno slabije naseljene i već su desetljećima depopulacijska područja, a dodatno ih je uništio i rat. Najslabija naseljenost brdsko-planinskih područja kroz povijest posljedica je specifičnih prirodno-geografskih uvjeta koji su bitno ograničavali razvoj primarnog sektora gospodarstva, što je

izravno utjecalo na demografske procese [7]. Značajnu ulogu u neravnomjernoj distribuciji stanovništva ima i naslijeđena naseljska struktura ranijeg agrarnog društva koju čini veliki broj malih raštrkanih naselja (sela i zaseoka). Ona se pokazuje u potpunosti neadekvatnom u uvjetima industrijsko-urbanog razvoja, kada su se funkcije multiplicirale u gradskim središtima određene veličine koji postaju pokretači razvoja. Slabo razvijenom urbanom mrežom i neadekvatnim ekonomskim razvojem gradskih centara bio je ograničen prihvata deagrariziranog stanovništva iz okolnih ruralnih naselja koje je tražilo zaposlenje u sekundarnim i tercijarnim djelatnostima. Stoga je došlo do trajnog iseljavanja izvan županija prema većim gradskim središtima u Hrvatskoj, ali i inozemstvu. To je jedan od čimbenika koji je značajno pridonio širenju depopulacije i općenito negativnim demografskim procesima, ali i društveno-gospodarskom zaostajanju ruralnih prostora. Osim regularnih demografskih čimbenika na smanjenje gustoće naseljenosti značajno je utjecao i rat u 1990-ima, posebice u područjima zahvaćenima ratnim djelovanjima, a to su uglavnom bila već i do tada depopulacijska područja rijetke naseljenosti i slabog gospodarstva.

Takav razmještaj stanovništva jedan je od ograničavajućih čimbenika mogućeg ravnomjernijeg gospodarskog razvoja i demografske revitalizacije određenih područja unutar županija/regija. Usto koncentracija visokoobrazovanih kadrova uglavnom u velikim gradskim regijama smanjuje mogućnosti inicijative i inovacije u lokalnim sredinama u ruralnim, brdsko-planinskim i otočnim područjima.

3. Nejednakosti u gospodarskom razvoju Hrvatske

Nakon socijalističkog razdoblja razvoja, koji je 1980-ih ušao u veliku društvenu i gospodarsku krizu i u kojem su se, bez obzira na pokušaje provođenja određene regionalne politike, razlike u pojedinim dijelovima Hrvatske produbljivale, uslijedilo je tranzicijsko razdoblje 1990-ih i rat, koji su značajno povećali regionalne nejednakosti. Prijelaz na tržišnu ekonomiju, propast velikog broja poduzeća, gubitak stranih tržišta, drastičan pad proizvodnje i rast nezaposlenosti, netransparentna i sumnjiva privatizacija, koja je bila uzrok nekih navedenih gospodarskih problema, uz neposredne i posredne štete nastale ratnim djelovanjima značajno su utjecali na socio-demografske i gospodarske promjene te produbili regionalne razlike. Došlo je do velikih dobrovoljnih i prisilnih preseljavanja stanovništva, nerijetko iz slabije razvijenih i nerazvijenih područja, koja su stoga ekstremno depopulirala i nastavila još jače zaostajati. Većina ulaganja u 1990-ima, a i poslije, usmjerena je u Zagreb kao glavni grad koji jača svoju gospodarsku ulogu i još se više izdvaja kao regija jezgre.

Gospodarski problemi tranzicije razlog su velikog pada obujma industrijske proizvodnje. Značajan broj industrijskih poduzeća smanjio je opseg ili potpuno prestao s radom, a trgovine i uslužne djelatnosti postale su najvažnije gospodarske grane. Ipak, te djelatnosti nisu mogle zaposliti sav višak industrijskih radnika, pa znatno raste nezaposlenost. Stihijski razvoj turizma i izgradnja turističkih objekata (hotela, apartmana, ali i objekata za sekundarno stanovanje) demografski su ojačali priobalna područja, ali često narušavaju ekološku ravnotežu i održivi razvoj krških područja.

Istovremeno, prijevremeno umirovljenje, kao jedan od važnijih načina rješavanja gospodarskih i socijalnih problema, trajno je opteretilo financijski sustav i postalo jedan od ključnih ograničavajućih čimbenika gospodarskog razvoja.

Nekadašnji općinski centri, koji su barem donekle balansirali razvoj, nerijetko su ekonomski ovisili o malom broju poduzeća, pa je njihov krah značajno utjecao na ekonomsku stagnaciju i zaostajanje pojedinih prostora. Gospodarski problemi utjecali su na sve aspekte kvalitete društvenog života malih zajednica. U mnogim ratom pogođenim područjima dio infrastrukture nije ni do danas obnovljen. Primjer toga je Osijek koji je premda četvrto makroregionalno središte Hrvatske zbog posljedica rata u toj regiji znatno demografski i gospodarski zaostao. Neravnomjerna distribucija radnih mjesta jedan je od razloga koncentracije stanovništva u velike hrvatske gradove, što povećava nezaposlenost i ograničava mogućnosti razvoja manjih naselja. Najveće mogućnosti za zapošljavanje i dalje su u Gradu Zagrebu, koji čvrsto drži ulogu gospodarskog lidera, a zatim u većim gradovima, uglavnom na obali (Split, Rijeka, Zadar, Pula), što je znatno utjecalo i na migracijske smjerove unutar zemlje kao i na dnevnu cirkulaciju radnika.

Prema prosječnom broju zaposlenih 2011., ističe se Grad Zagreb (442.643), a slijede Splitsko-dalmatinska (146.523) i Primorsko-goranska županija (115.086), što potvrđuje već utvrđene trendove o koncentraciji radnih mjesta u tri najveća grada. Iako se posljednjih desetak godina intenzivirala decentralizacija radnih mjesta iz velikih gradova u njihove okolice kroz izgradnju poslovnih zona, taj proces još uvijek ne rješava problem neravnomjernog razvoja. Tako je od 2008. do 2011. najveći pad broja zaposlenih zabilježen u Brodsko-posavskoj županiji (-14,6%) i Virovitičko-podravskoj (-12,1%), a slijede ih Požeško-slavonska (-10,8%), Koprivničko-križevačka (-10,5%) i Bjelovarsko-bilogorska (-10,4%). [8]

Premda od 2008. do 2011. sve županije bilježe povećanje broja nezaposlenih, stope nezaposlenosti prema županijama pokazuju značajne razlike. Prema skupnim podacima na razini Hrvatske, prosječna stopa nezaposlenosti 2011. iznosila je 17,8%. Najniža stopa nezaposlenosti zabilježena je u Gradu Zagrebu (8,2%) i Istarskoj županiji (8,5%), a nižu stopu od prosječne na razini države imale su i Primorsko-goranska (13,2%), Varaždinska (13,7%), Dubrovačko-neretvanska (14,7%), Međimurska (14,8%), Koprivničko-križevačka (16,4%) i Zadarska županija (17,4%). Najviše stope nezaposlenosti imale su Brodsko-posavska (31,9%), Virovitičko-podravska (30,5%), Sisačko-moslavačka (29,8%) i Vukovarsko-srijemska županija (29,6%). [8] [9]

Društvene posljedice nezaposlenosti povezane su s rastom broja siromašnih, lošijim zdravstvenim stanjem i smrću, narušenim obiteljskim odnosima i gubitkom samopouzdanja. Za društvo u cjelini one znače da ciljevi ulaganja u ljudski kapital kroz obrazovni sustav nisu ostvareni i da je smanjena porezna dobit, što zajedno s porastom troškova za naknade za nezaposlenost ugrožava ukupne investicije društva, a posebice one u određena područja socijalne države.

Pokazatelji gospodarskih aktivnosti na razini Hrvatske od 2010. do danas uglavnom su negativni, uz iznimku pozitivnih kretanja u turizmu i vanjskotrgovinskoj razmjeni te zadržavanju inflacije na relativno niskoj razini. Nastavak smanjivanja građevinskih

aktivnosti koji je započeo 2009. sa 6,6% značajno se produbio 2010., pa je godišnja stopa pada fizičkog obujma građevinskih radova iznosila čak 15,9%. Posljedica recesije posljednjih godina jest i smanjenje trgovinskog prometa na malo. [10]

Posljednji dostupni podaci o BDP-u *per capita* jesu oni za 2009. godinu (10.111 €) i ukazuju na velike regionalne razlike u BDP-u te u regionalnoj distribuciji investicija. Ako pratimo kretanje BDP-a od 2000., uočavamo trend rasta do 2008., kada dolazi do preokretanja trenda. S obzirom na gospodarska kretanja očekuje se (prema procjeni guvernera HNB-a) nastavak negativnog trenda i u 2012. Očekivano najviši BDP *per capita* zabilježen je u Gradu Zagrebu (17.814 €); slijede Istarska (12.810 €) i Primorsko-goranska županija (12.305 €). Najniži BDP ima Brodsko-posavska županija (5606 €); slijede Vukovarsko-srijemska (5974 €) i Požeško-slavonska (6229 €). [11] Najviša vrijednost ostvarenih investicija u dugotrajnu imovinu (2010.) prisutna je u Istarskoj županiji (24.800 KN po stanovniku); slijede Splitsko-dalmatinska županija (22.100 KN) i Grad Zagreb (17.300 KN). [12]

Posljedice razvojnih dispariteta regija ogledaju se u nastavku migracijskog pritiska periferije prema centru, depopulaciji, koja onemogućuje razvoj potencijala slabije razvijenih područja (posebice depopulacija potpomognuta mehaničkim odljevom), rastu financijskih transfera u obliku potpora i socijalnih naknada usmjerenih k županijama/regijama koje zaostaju, osjećaju nezadovoljstva i nemoći u vezi s rješavanjem vlastite socijalne pozicije u perifernim regijama (potaknuto još 1990-ih političkim odlukama o razvoju Zagreba nauštrb ostalih područja) kao i povećanom pritisku na infrastrukturu i okoliš u nacionalnim i regionalnim središtima. Sve veće produblivanje sociogospodarskih nejednakosti značajno utječe na povećanje razlika u kvaliteti života stanovnika u različitim dijelovima Hrvatske.

4. Zaključak

Temeljita analiza društveno-gospodarskih razvojnih nejednakosti hrvatskih županija/regija preduvjet je izrade kvalitetnih razvojnih programa u svrhu smanjivanja regionalnih dispariteta. Na višedesetljetnu populacijsku neravnotežu moguće je utjecati kroz programe ekonomskog razvoja i različite subvencije u slabije naseljenim područjima, ali i kvalitetno osmišljenom stambenom politikom i drugim socijalnim programima. Vođenjem proaktivne regionalne politike Vlada treba težiti izjednačavanju mogućnosti za rad i stanovanje stanovništva svih regija, čime se jedino može poboljšati ukupna kvaliteta života pojedinca.

Gradovi su zbog svoje povoljne geografske lokacije, gospodarske infrastrukture i dostupnosti brojne radne snage (p)ostali središte svekolikih gospodarskih aktivnosti. Tako usmjeren gospodarski razvoj jedan je od temeljnih razloga regionalnih nejednakosti. Još su uvijek razvijenije županije u čijem su sastavu neki od najvećih gradova Hrvatske, a izrazito su potencirane razlike između gradova i sela. Ruralni prostori, izuzev onih u okolicama velikih gradova, bez obzira na neke komparativne prednosti ostaju prostori malih ljudskih resursa, ograničenih mogućnosti za ekonomske aktivnosti te nižega životnog standarda.

Unatoč nekim mjerama poticanja regionalnog razvoja u posljednjem desetljeću, razvoj Hrvatske i dalje je znatno centraliziran. Gotovo monocentrično gospodarstvo s

dominantnim udjelom Grada Zagreba pozicionira tu regiju i dalje kao regiju jezgre, priobalne županije, prvenstveno Istarsku i Primorsko-goransku županiju, kao sekundarne razvojne jezgre, dok većina županija panonske Hrvatske pripada slabije razvijenim, perifernim područjima. Dosadašnji pokušaji decentralizacije osnivanjem velikog broja općina i gradova nisu se pokazali uspješnima. Osnutak brojnih administrativnih jedinica bez dovoljnih demografskih i gospodarskih resursa s ograničenom lokalnom inicijativom i nedostatnim društvenim sadržajima (obrazovanje, kultura, sport) nije bio dovoljan poticaj zaokretu dosadašnjih tendencija razvoja. U daljnjem planiranju razvoja znatna pozornost treba biti posvećena i snagama lokalne zajednice (infrastrukturi, demografskim i gospodarskim resursima) te usklađenosti s održivim razvojem.

5. Literatura

- [1] Pike i sur., (2011). Handbook of Local and Regional Development, Routledge, ISBN 9780415548314, London
- [2] Đulabić, V. (2007). Regionalizam i regionalna politika, Društveno veleučilište u Zagrebu, ISBN 978-953-7083-11-3, Zagreb
- [3] Turčić, I. (1997). Makroekonomski razvoj županija u RH kroz tri desetljeća (1961/1962. do 1990/1991.), 1. dio, Narodni dohodak županija u Republici Hrvatskoj 1962. do 1990., Ekonomski institut, ISBN 953-6030-17-9 (cjelina), Zagreb
- [4] Turčić, I. (2000). Makroekonomski razvoj županija u RH kroz tri desetljeća (1961/1962. do 1990/1991.), 2. dio, Dugoročne tendencije kretanja stanovništva županija u Republici Hrvatskoj 1961. do 1991., Ekonomski institut, ISBN 953-6030-17-9 (cjelina), Zagreb
- [5] Sić, M. (2003). Regional Disparities in Croatia, *Hrvatski geografski glasnik*, Vol. 65, No.2, 5-28, ISSN 1331-5854
- [6] Grupa autora (2003). Hrvatski gospodarski razvoj, Ekonomski fakultet Sveučilišta u Zagrebu i Politička kultura, ISBN 953-6213-51-6, Zagreb
- [7] Nejašmić, I. (2008.). Stanovništvo Hrvatske: demogeografske studije i analize, HGD, ISBN 978-953-7245-06-1, Zagreb
- [8] Analitički bilten (2011). Hrvatski zavod za zapošljavanje, god. XIII., br. 4
- [9] Mjesečni statistički bilten (2012), Hrvatski zavod za zapošljavanje, Vol. 25, No.3
- [10] Godišnjak (2010). Hrvatski zavod za zapošljavanje, travanj 2011.
- [11] Priopćenja br. 12.1.2, Bruto domaći proizvod za Hrvatsku, prostorne jedinice za statistiku 2. razine i županije u 2009., DZS, Zagreb
- [12] Statistički ljetopis 2011., DZS, Zagreb

Photo 092. Cathedral / Katedrala